

Zdenek Ubral:
**Västerländsk inverkan på arkitektur
 och stadsbyggande i arabländerna.**

Akad. avhandl., KTH-A, Stockholm 1991.

Zdenek Ubrals avhandling behandlar västerländskt inflytande på arkitektur och stadsbyggnad i arabländerna, under kolonialtiden och nutiden. Ubral skriver att "modernisering" har blivit en synonym till "Westernisation" och att detta har väckt en ambition hos vissa arkitekter att återupprätta den traditionella arkitekturens roll i den inhemska kulturen.

Min granskning av hans avhandling gäller dels utgångspunkterna, dels urvalet av exempel och dels dess slutsatser, men i huvudsak tänker jag koncentrera mig på vissa principiella frågor.

Ubrals utgångspunkt är att den arkitektur och det stadsbyggande som finns i arabländerna alltid är att betrakta som arabisk/islamisk. Men arkitekturen och stadsbyggandet har existerat i många tusen år i Mellanöstern. Begreppet "arabiskt-islamiskt" är alltför generellt. Både Egypten och Irak är exempelvis länder som ursprungligen hade egna språk och kulturer, och det var först efter islams genombrott som man i dessa länder började tala arabiska och utvecklas till att bli en del av den islamska kulturen.

Den verkligt viktiga frågan i arabländerna gäller relationen mellan arkitekturens traditioner och den islamska kulturen, och hur denna relation bör tolkas i vår tid. Ubral beskriver denna relation som någonting ganska enkelt och okomplicerat, något som knappast motsvaras av hur det verkligen förhåller sig. Han har inte heller redovisat tillräckligt med empiriska data, exempelvis som utförliga fallstudier, för att verkligen kunna analysera denna relation.

Den feodala epoken tog speciella former i Mellanöstern. Ett karakteristiskt drag var att de stora jordägarna bodde i städer, till skillnad mot samma epok i det feodala Västeuropa där feodalherrarna var bosatta på den landsbygd som de härskade över. Inom arkitekturen i Mellanöstern syns detta tydligt i arkitektur och stadsbyggande. De offentliga byggnaderna i arabländerna (moskéer, skolor, bazarer osv.) finansierades till stor del av de stora jordägarna, samtidigt som dessa byggnader ju är en del av den islamska urbana kulturen. Men den största delen av befolkningen i dessa länder har varit bosatta i småstäder och byar, och utvecklat sina egna byggtraditioner där.

Många av de stadsmönster och planformer som Ubral anser tillhöra den islamska kulturen har funnits i Mellanöstern och andra länder långt före islams uppkomst. De traditionella mönstren och formerna är mänskliga skapelser och utgör en anpassning till ett mycket varmt och torrt klimat. I Ubrals avhandling behandlas emellertid klimatets inverkan på de arkitektoniska traditionernas utveckling alltför kortfattat.

Ubral refererar till den egyptiske arkitekten Hassan Fathys idéer, så som dessa realiserats i Nya Gurna i Luxor i Egypten, och pekar på dessa idéer som lämpliga förebilder för dagens arabiskt-islamiska arkitektur och stadsplanering. Han förespråkar framför allt ett återvändande till traditionella material och byggmetoder i Hassan Fathys anda. Han undviker emellertid att diskutera de många nackdelarna med dessa material och metoder, och som man kan studera i de delar av projektet Nya Gurna som genomfördes.

Ubral menar också att traditionella byggmaterial som exempelvis saltorkat tegel bör kunna användas som byggmaterial även idag, men denna ståndpunkt är bara korrekt under vissa omständigheter. Det som saknas i Ubrals avhandling är en analys av de villkor som bör vara uppfyllda

för att ett sådant byggnadssätt skall vara lämpligt.

Den religiösa väckelse som går genom arabvärlden idag innebär att miljoner människor i dessa länder önskar att den islamiska religionen åter ska få spela en avgörande roll i Mellanöstern, både inom politiken och inom konsten, arkitekturen och stadsplaneringen. Det *arkitektoniska* problemet med detta är hur man bör gestalta denna nya anda. Det finns ingenting självklart i tanken att man bör återgå till gamla tiders byggmetoder och arkitektoniska principer.

Min kritik av Ubrals tankegångar gäller också följande punkter:

Dels verkar han anse att industrialismen endast tillhör den västerländska kulturen, och att dess teknologi därför bör undvikas, av dem som vill slå vakt om sin egen traditionella kultur. Men numera är väl industrialismen ett världsomfattande fenomen, vars fördelar och nackdelar berör alla länder?

Han verkar inte heller ha förstått den avgörande skillnaden mellan förr och nu, i och med att många miljoner kvinnor i arabvärlden yrkesarbetar – som läkare, expeditör, fabriksarbetare osv. Detta förändrar den traditionella kvinnorollen, både i yrkeslivet och i hemmet, och påverkar både den traditionella och den moderna arkitekturen.

Den nya teknologin innebär att det idag används nya typer av teknisk utrustning, både på arbetsplatser och i människors hemmiljö. Man

använder exempelvis den nya tekniken för utvinning av källor för värme och kyla för att reglera temperaturen. Bilar, bussar, tåg, flyg osv. utgör nya kommunikationsmedel som förändrar villkoren för arkitektur och stadsplanering.

Det finns andra anledningar till varför det inte är självklart att gå tillbaka till den traditionella byggnadstekniken. Så sent som under 70- och 80-talen dog många miljoner människor i Kina, f. d. Sovjet, Iran osv. i jordbävningkatastrofer. Detta visar att de traditionella materialen inte erbjuder en tillräcklig säkerhet vid jordbävningar. Därför måste ny teknologi och nya material ersätta eller komplettera de traditionella materialen och den gamla byggtekniken.

Det finns framför allt miljoner människor i arabländerna som är bostadslösa eller har olämpliga bostäder, och därför behövs en massproduktion av billiga bostäder. Med de traditionella materialen och metoderna kommer man inte att kunna lösa detta problem.

Förtjänsterna i Ubrals avhandling ligger i dess ödmjukhet och humanistiska känsla inför den arkitektoniska uppgiften, men han missar den verkligt viktiga frågan som är hur man skall kunna använda nya material och ny teknologi *samtidigt* som man respekterar den arabiska kulturens traditioner.

Mojtaba Afghani
doktorand, KTH-A

Referenser

- Ardalan, N. & Bakhtiar, L., *The Sense of Unity*. University of Chicago Press, 1973.
- Lundequist, J., *Introduktion till forskningsmetodiken*. KTH-A PRM Stockholm 1990.
- Manzoor, S., *Tradition & Development*. CTH, Gothenburg 1989.
- Steel, J., "The new traditionalism", artikel i tidskriften *Mimar*, 1991:40.
- Wang, W., "I postmoderna tider", *Arkitektur*, 1988:4.

S. Olof Gunnarsson:
Kommunicera är nödvändigt.

SIPU, Stockholm 1990.

Varför används inte den kunskap som redan finns? Och varför presenterar man så svårlästa rapporter? Hur många av oss har inte upplevt sövande och trista föreläsningar och seminarier? Hur kommer det sig att det görs så litet för att effektivisera kommunikationen mellan forskare, utredare, beslutsfattare och allmänhet?

Detta är S. Olof Gunnarssons något provocerande frågor till oss som sysslar yrkesmässigt med forsknings- och utredningsarbete. Han ger också en lång rad förslag och råd om vad som bör göras för att effektivisera kommunikationen mellan forskare och utredare å ena sidan och deras målgrupper bland beslutsfattare och allmänhet å andra sidan.

Huvudansvaret för kommunikationen läggs på forskaren-utredaren, som har att upprätta en *kommunikationsplan* redan under FoU-projektets gång. Med kommunikation menar Gunnarsson alla former av *dialog* mellan människor – som t. ex. i samspelet mellan föreläsare och publik, författare och läsare, forskare och referensgrupp, lärare och elev, mästare och lärling osv. Syftet med kommunikationen är alltid att skapa en gemensam referensram (eller *referensyta* för att använda Gunnarssons term) för deltagarna i den kommunikativa situationen.

FoU-arbete är ju alltid en "söka-lära"-process och Gunnarsson påpekar därför att forskaren bör se till att integrera kommunikationsarbetet med kunskapssökandet och kunskapsproduktionen. Man bör således inte forska eller utreda först och informera sedan, utan istället bör man se till att målgruppen involveras i FoU-projektet redan från första början.

Gunnarssons bok spänner över stora områden. Författaren hinner bland annat med att föreslå en ny och annorlunda utredningsmetodik, som mera påminner om arkitektens traditionella skissmetod än om etablerat utredningsförfaran-

de. Han berör också olika kreativa tekniker, som till exempel "mind mapping" och andra varianter av vad som väl egentligen borde kallas för *konceptuell modellering*.

Gunnarsson framför också en viss, om än hovsam, kritik av det traditionella sättet att disponera och redigera rapporter. Jag tänker inte referera hans idéer här, helt enkelt därför att jag tycker att det är bättre om folk köper eller lånar boken och läser hans goda råd där. I stället nöjer jag mig med att konstatera att hans idéer om hur rapporter bör se ut i allt väsentligt är vettiga och, framför allt, effektiva.

En viktig del av boken handlar om muntlig kommunikation. Gunnarsson gör en snabb genomgång av den klassiska retorikens viktigaste regler och lägger dessutom till några idéer ur egen fatatur. Här som annars betonar han vikten av att man planerar sitt agerande i förväg. Hans viktigaste råd förtjänar att upprepas här: (i) ha alltid ett skrivet manus, men (ii) tala fritt och använd manus endast där det behövs precisa och exakta formuleringar, (iii) var engagerad i ämnet (det är tämligen svårt för en föreläsare att intressera sina åhörare för ett ämne som han eller hon själv verkar anse som tråkigt), (iv) var sparsam med OH- och diabilder, (v) var mycket sparsam med text på dessa OH-bilder (framför allt, använd inte OH-bilder som manus).

Att föreläsa är en konst i sig. I likhet med undertecknad menar Gunnarsson att OH- och diabilder egentligen bör betraktas som ett nödvändigt ont, som endast bör användas om man är absolut tvungen, exempelvis om föreläsningstiden är knapp eller om auditoriet är stort. Annars bör man använda den gamla hederliga metoden att skriva och rita på svarta tavlan eller på ett blädderblock. Dessutom påpekar Gunnarsson en viktig sak – att man bör dela ut en skriven sammanfattning av föredraget till åhörarna redan i förväg.

Gunnarsson hinner också med att säga diverse kloka saker om konsten att göra posters och utställningar, samt om hur man kan utnyttja videoteknik. Det viktigaste av de råd som han ger om video är emellertid att man bör anlita

experthjälp. Något förvånande är emellertid att han inte berör de nya multimediatekniker som kommit fram och som kommer att få stor betydelse under 90-talet.

Avslutningsvis kommer Gunnarsson in på hur man som forskare eller utredare lämpligen bör hantera massmedia, samt även på hur man kan skydda sina idéer, med patent eller mönster-skydd eller på annat sätt.

Allt som allt är detta en både nyttig och nöjsam bok. Framför allt är denna bok lättläst – skam vore det annars med tanke på dess ämne.

Mojingen kan man – i begreppet – göra saker – tycka att boken är *för* lättläst. Kanske bör det ändå finnas ett visst läsmotstånd i en text om innehållet verkligen skall fastna hos läsaren?

Alltså, denna bok borde göras till obligatorisk läsning för alla utredare och forskare, speciellt för en lång rad personer som jag skulle kunna räkna upp (om jag inte vore så snäll som jag faktiskt är – dessutom är det tilldelade spaltutrymmet slut).

*Jerker Lundequist
Projekteringsmetodik, KTH*

**Tore Nordenstam:
Fra kunst til vitenskap.**

Sigma Forlag, Norge 1989.
(Boken finns också på svenska:
Från konst till vetenskap.
Carlssons förlag, Stockholm 1992.)

Vetenskap är – bland mycket annat – ett särskilt sätt att tänka. Detta tänkande är emellertid inte någonting givet, utan någonting som har vuxit fram historiskt och som har omvandlats och utvecklats genom olika kulturer och tidsepoker. Bergenfilosofen Tore Nordenstams förnämliga lilla bok går genom det vetenskapliga tänkandets historiska framväxt, dock med tonvikten lagd på de humanistiska disciplinernas utveckling.

Humaniora utgör alltid en ram kring andra typer av forskning, antingen vi talar om teknologisk, naturvetenskaplig, samhällsvetenskaplig eller beteendevetenskaplig forskning, eftersom humaniora utvecklar vår förmåga till förståelse av det objekt eller den fråga vi undersöker. Denna förståelse utgör en grundförutsättning för att vi över huvud taget skall kunna förklara någonting, oavsett vilket ämnesområde man arbetar inom.

Nordenstams bok är ett försök att besvara en grundfråga: Vad är humaniora?

Han inleder sitt *klargörande* av begreppet humaniora i tre preliminära, ganska inbördes olika definitioner:

- som det vetenskapliga studiet av konst, litteratur, musik, poesi, vetenskap, religion;
- som det vetenskapliga studiet av all konventionsstyrd social verksamhet;
- som det vetenskapliga studiet av livsformer eller livsstilar.

Nordenstam går sedan vidare och redovisar ett antal konkreta fall som visar vad humanister faktiskt *gör* – dvs. att *tolka* de objekt (böcker, föremål, texter, musikstycken osv.) som de har att handskas med. I detta tolkningsarbete ingår, menar Nordenstam, att identifiera och artikulera de "tysta" regler och konventioner som finns i en praxis. När Nordenstam skall klagöra vad han menar med detta, hänvisar han till det paradigmatiska exempel som styr utvecklingen på detta område – dvs. studiet av språkets grammatiska regler. Dessa regler fanns, och användes, långt innan de uttrycktes och förklarades av forskningen. Motsvarande "grammatik" kan, menar Nordenstam, återfinnas inom nästan varje verksamhetsområde, delvis som "tyst" och underförstådd, delvis som uttalad och medveten. Forskares uppgift är att identifiera och klagöra dessa regler, framför allt genom att redovisa exempel på dessa reglers användning.

Nordenstam härleder vetenskapsbegreppets ursprung från uppfinnandet av skrivkonsten ca

4 000 f. Kr. Därefter för Nordenstam med lätt hand läsaren framåt genom vetenskapens historia. Även om man hört berättelsen förr, så är den väl värd att berättas på nytt och Nordenstam lyckas avlocka sin historia nya infallsvinklar genom att koncentrera sig på de centrala begreppens uppkomst och utveckling.

Vetenskapens egentliga uppkomst förlägger Nordenstam till det tänkande som utvecklades i det gamla Greklands stadsstater. Grunderna till det moderna vetenskapliga tänkandet föddes således här och kan formuleras: (i) att det skall finnas etablerade och erkända metoder för framtagning av ny kunskap, och (ii) att det skall finnas metoder för prövning i efterhand av kunskapens pålitlighet.

De grekiska filosoferna utvecklade ett vetenskapsideal som sedan kom att dominera långt in i renässansen: (i) att vetenskapens objekt är eviga och oföränderliga, (ii) att vetenskapliga påståenden bör vara aprioriska (nödvändigt sanna), och (iii) att vetenskapen bör ha en axiomatisk uppbyggnad.

Det fanns således inte plats för *historisk förändring* i de gamla grekernas världsbild, utan historien uppfattades som cyklisk, i ständig kretsgång. Kärnan i det vetenskapliga arbetet ansågs länge, i princip ända fram till slutet av medeltiden, vara försöket att formulera *aprioriska sanningar* om människans väsen, samhällets natur, konstens väsen osv. Den världsbild som präglades var statisk.

Senmedeltiden innebar en början till en institutionalisering av vetenskapssystemet. Under tidig medeltid hade man tre vetenskapliga kulturer: latinspråklig, grekiskspråklig, och arabiskspråklig. Mot slutet av medeltiden uppkom en integration mellan de tre språkområdena, som till slut kom att blomma ut i renässansen.

Ordet renässans myntades emellertid först på 1700-talet i upplysningstidens Frankrike. Man menade då den nyordning som uppkom under 1400-talet i Italien och som kulminerade i 1700-talets upplysningstid i Frankrike. Framför allt innebar renässansen en frigörelse från de auktoriteter som hittills hade styrt tänkandet. I stället

för av kyrkan utsedda auktoriteter skulle nu, tran och med upplysningen *förnuftet* styra. Emellertid lyckades de klassiska vetenskapsidealerna hålla sig kvar ganska länge inom de ämnen vi idag kallar humaniora – de första stora förändringarna uppkom således inom områden som kyrkan inte intresserade sig så mycket för, främst medicin och naturvetenskap. Den naturvetenskapliga revolutionen genomfördes därför redan under 1500- och 1600-talen, medan de humanistiska vetenskaperna fick vänta på sin revolution till 1800-talets början.

Den naturvetenskapliga revolutionen hade sin kärna i utvecklingen av mekaniken. Om Euklides' *Geometri* utgjorde det paradigmatiske exemplet för den äldre vetenskapssynen, så blev Newtons *Principia Philosophiae naturalis mathematica* den stora förebilden för den nya naturvetenskapen.

I diskussionerna om vad som är vetenskaplig metod hade man hittills endast talat om *deduktion*, dvs. logisk härledning av teorem från givna premisser, och *induktion*, dvs. generaliseringar från ett antal enstaka fall. Med den nya mekaniken introducerades ett tredje sätt – den *hypotetiskt-deduktiva metoden*. Skillnaden mot förr bestod i att man inte längre krävde att premisserna skulle vara aprioriska, dvs. nödvändigt sanna, utan att de skulle vara empiriskt prövbara. Det blev också tillåtet att ställa upp premisserna hypotetiskt, dvs. som kvalificerade gissningar, att pröva efter hand.

Man introducerade också experimentet, dvs. en kontrollerad situation ur vilken man kunde abstrahera bort störande faktorer, och man började formulera sig med ett abstrakt, idealiserat språk, gärna utformat som matematiska formler.

Den humanistiska revolutionen kom således att inträffa senare än den naturvetenskapliga – och brytningen med medeltidens aristoteliskt-platoniskt inspirerade vetenskapsideal kom främst att gälla den *statiska* syn på människa, samhälle och historia som karakteriserade den gamla tiden. Humanioras revolution innebar att man började se på människan, historien och samhäl-

let som någonting föränderligt. Begreppet *utveckling* blev centralt.

Det var först på 1700-talet som utvecklings-tanken formulerades, först av retorikern Giambattista Vico, men hans tankar fick inte något omedelbart genomslag. Det var först 50 år senare som den tyske filosofen Herder lyckades få gehör för liknande idéer.

Herder menade att historiska händelser skulle tolkas i termer av *tiden, platsen och folkkaraktären*. Det som fysiken och mekaniken hade uppnått via kontrollerade experiment, borde humaniora uppnå genom *källkritik*. Alla historiska händelser och ting har *mening*, till skillnad från av naturen frambringade händelser och ting. Därför måste företeelserna inom den mänskliga sfären *tolkas*, på sina egna premisser.

Humaniora kom på så vis att ställas i den framväxande nationalismens tjänst. Kulturfenomenens historia blev ett sätt att artikulera den egna nationens eller det egna folkets *anda*.

Vid början av 1900-talet var humanvetenskaperna etablerade som vetenskaper. Man hade utvecklat solida vetenskapstraditioner, gedigen metodkunskap och en rik begreppsapparat. Både människa och samhälle uppfattades som någonting som förändras över tiden, och humanvetenskapernas uppgift var att beskriva och analysera dessa utvecklingsförlopp.

Man började emellertid kritisera dessa uppfattningar i början av 1900-talet, och kritiken kom så småningom att åstadkomma en drastiskt förändrad syn på språk, kultur, historia och människa. Bidragande till detta var upptäckter och idéer ur psykologin (t. ex. Freuds psykoanalys), inom lingvistik (t. ex. Saussures strukturalism), inom antropologin (Levi-Strauss m. fl). Hermeneutiken förändrades (Gadamer), liksom historieforskningen (Annales-skolan), språkvetenskapen (Noam Chomskys transformationsgrammatik), litteraturkritiken (den s. k. nykritiken), filosofin (genom framväxten av riktningar som fenomenologi, existentialism, språkfilosofi och pragmatisk filosofi).

Humanvetenskaperna sysslar ju med människans kulturella aktiviteter och produkter. Upp-

fattningen om vad *humaniora egentligen handlar om* är således beroende av vilken människosyn man har.

Fram till 1900-talets början hade man sett människan som en *medveten* varelse, men nu började även denna tro att undergrävas. Det första grundskottet mot detta synsätt hade kommit redan på 1500-talet, när Kopernikus placerade människan på en liten, ganska obetydlig planet i universums utkant. Det andra grundskottet kom med Darwins utvecklingslära (1859) *The origin of the species* som bland annat förutsatte att människan bara är ett däggdjur bland andra, bara mer intelligent, och med en förmåga till "kollektivt minne" som andra djurarter saknar. Freuds psykologi blev nästa grundskott, genom att den påvisade att den undermedvetna delen av människans psyke till största delen inte är tillgängligt ens för individen själv.

Samtidigt med att Freud föreläste om psykoanalys i Wien, höll språkvetaren Ferdinand de Saussure sina minst lika viktiga föreläsningar om lingvistik (senare samlade och utgivna 1916 i *Kurs i allmän lingvistik*). Saussure lärde ut att språket styrs av underliggande strukturer, dvs. av något slags "kollektivt omedvetet". Både Saussure och Freud talade således om vad vi kan kalla "den dolda människan".

Redan tidigare hade Marx visat att vårt medvetna tänkande inte styrs i någon större utsträckning av rationella val, utan av tankestrukturer som Marx kallade ideologier, och som i sista hand kan härledas till villkoren för det materiella produktionslivet i samhället.

Det avgörande för den nya människosyn som växte fram, blev brytningen med historicism som dominerat 1800-talets humaniora. Saussure införde således en distinktion mellan diakrona och synkrona studier, dvs. mellan studier av dynamiska processer över tiden och direkta analyser av företeelser i samtiden. Språkets utveckling borde egentligen förstås som en utveckling från en synkroni till nästa, dvs. från ett tillstånd till nästa.

Språkforskarna inriktade sig således framför allt på att studera de "tysta" regler som styr vår

språkanvändning. Vi människor kan tala och skriva, dvs. använda ord, utan att fullständigt kunna redovisa de regler som styr vårt språkbruk. Merparten av dessa regler är "tysta" för oss. Språkforskarens uppgift är att artikulera dessa regler – så långt det går. Detta är grunden för den strukturalistiska ansatsen i modern vetenskap.

Därmed är vi framme vid postmodernismens och dekonstruktionens genombrott. Den unge och då okände filosofen Jaques Derrida höll 1966 en föreläsning i Baltimore om "Struktur, tecken och spel i vetenskaperna om människan". Han anknöt här till den strukturalistiska och semiotiska traditionen, men på ett kritiskt sätt och påpekade framför allt att varken Saussure eller Levi-Strauss hade lyckats frigöra sig från den essentialism som utgjort ett vetenskapligt-filosofiskt arv ända sedan de gamla grekerna. Både Levi Strauss och Saussure hade försökt frigöra sig från den traditionella begreppsapparaten, menade Derrida, genom att försöka *arbetsa sig genom den*, men ändå hade de fastnat i samma begreppsapparat som de försökt befria sig från. Och så måste det vara – vi människor är för evigt fångar i de begrepp och teorier vi redan har – tänkandet av det nya måste utgå från det gamla tänkandets begrepp. Termen för denna paradoxala, men ofrånkomliga sanning hämtade Derrida från Heidegger: *dekonstruktion*.

DEKONSTRUKTIONEN angripes som ett tanketraditionen i dess kärna, dvs. i själva väsens-tänkandet. Hos Platon är idéerna organiserade kring ett centrum, det godas idé. Hos Saussure är språkets olika fenomen fortfarande organiserade kring ett centrum, men detta centrum är en utopi – vad som verkligen kan finnas är inte ett centrum utan ett *nätverk* av skillnader, motsättningar och paradoxer. Språket och tänkandet är ett spel av motsättningar, där centrum hela tiden förflyttar sig. Bakom Saussures fasthållande av utopin om ett centrum i tänkande och språkanvändning, låg en från den västerländska tanke-traditionen nedärvd föreställning om ett "språklöst tänkande". Redan Wittgenstein visade att detta är en chimär – det *kan inte* finnas ett språklöst tänkande, utan tänkandet är alltid beroende av kommunikationen med människorna i det tänkande subjektets omvärld.

Och denna grundläggande paradox lär vi få fortsätta att leva med, dvs. att tänkandet av det nya måste ske i de termer och med de begrepp som det nya tänkandet försöker överskrida. Tore Nordenstams bok är en grundlärd, men ändå nöjsam och lättläst introduktion till den syn på vetenskap och tänkande och kommunikation som nu håller på att växa fram och etablera sig.

Jerker Lundequist
Projekteringsmetodik, KTH

**Åttioalets bibliotek.
Svenska folkbiblioteksbyggnader
1980-89.**

Statens kulturråd 1990.

**Att samla på arkitektur
– bibliotek som kulturpolitik**

Statens kulturråd har givit ut *Åttioalets bibliotek. Svenska folkbiblioteksbyggnader 1980-89*. Det är en bok om bokpalats och bokplats, skriver man, där 16 bibliotek byggda under de senaste

åren presenteras i text, plan och foto av Sune Sundahl. Som kulturbärare och som forum för folklig kultur är biblioteken viktiga. De bär också med sig kulturella ideal om bildningens egenvärde och förnuftets höga röst, ibland pekpinnar om vad som är kultur. Av denna samling att döma får man en känsla av en lätt sakral tonvärld. Flera av husen har en kyrkoliknande atmosfär såsom moderna tempel för förnuftsdyrkan. Någoting har bestämt hänt i svenskt biblioteksbyggande. 80-talet har präglats av en myckenhet romantik, ja möjligtvis också en nationalromantisk renässans. Per Lundberg berikar Öckerö med en bokbasilika i originell färgsättning som skurits ner i

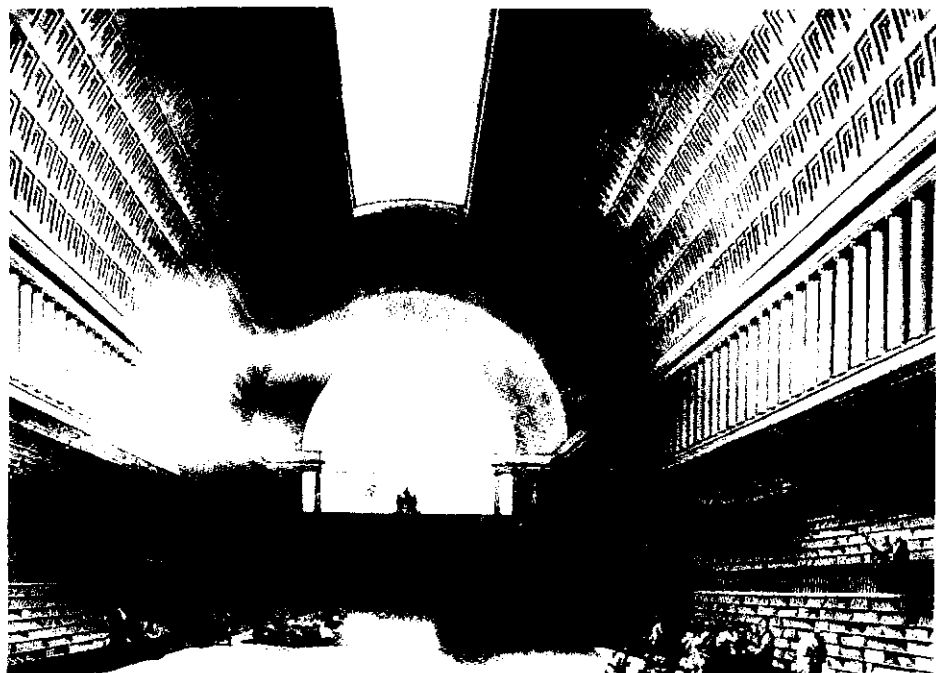

Illustration Louis-Etienne Boullée, bibliotek av böcker! *Bibliothèque publique* 1785.

den bohusslänska graniten. Carl Nyréns bibliotek i Uppsala tillhör de redan väl kända byggnaderna med sin blandning av högdragen svalka inför bokstudiet i det inre och det småstadsromantiska yttre – ett genuint exempel på av platsen given arkitektur. Han förvånar också med sitt uppenbara citat från Asplunds stadsbibliotek i Stockholm placerat i Nyköping. Nationalromantisk renässans på dalmål bjuder Gunnar Mattsson på i Leksand – i en för mig mycket sympatiskt klingande tonbild. Biblioteket i Ängelholm, av Jörgen Michelsen, infogat i ett sammanhang av ambitiös stadsförnelse, har jag själv råkat komma förbi. Det rymmer mycket dramatik i taklösningen och många förnämliga inredningsdetaljer.

Det här har blivit väl mycket av festschrift med många överslättande kommentarer. Kunde man inte gått i clinch med en debatt om vad biblioteken idag representerar som kulturbärare? Upphovsmännen har inte tagit några risker men det

var väl inte meningen. Men kunde man inte ha släppt in en lite elak kritiker i palatset?

Den här boken ledde mig osökt in på några reflektioner kring boken och arkitekturen. Om arkitekturverket som en bok. Om att samla på hus som man samlar på böcker. Om man betraktar det byggda som en rikhaltig litteratur av byggnader i sten och bruk, om det är den verkliga *arkitekturlitteraturen*, precis som man talar om operalitteraturen, borde det då inte vara en lika legitim som självklar grundforskningsuppgift att hålla sig à jour och bekant med denna litteratur, att botanisera i det som tillhör ämnets forskningsobjekt, på samma sätt som forskaren i humaniora gör en ära i att odla antikvarisk boksyntet? De franska encyklopedisterna samlade mycket medvetet på typer av byggnader och skapade enastående planschverk av dessa studier. Sedan kom jag och tänka på det mest magnifika och suggestiva bokkoncept i arkitekturen som jag vet – nämligen revolutionsarkitekten Louis-Eti-

enne Boullées välvda bibliotek där väggarna ser ut att vara gjorda av böcker! Idag byggs kanske – kanske inte – det nya franska nationalbiblioteket som fyra glashusböcker som står uppslagna mot varandra till François Mitterrands och den franska vitterhetens ära!

Ett annat exempel på ett numera väl etablerat vetenskapligt samlande av purfärsk arkitektur, direkt från invigningsfesten, i konsekutiva årgångar, är ett verk Anthony Krafft, red. 1991 *Architecture Contemporaine/Contemporary Architecture* Presses Polytechniques et Universitaires, Lausanne. Den publiceras varje år och bygger på ett nät av internationella korrespondenter som lämnar bidrag. Det som särdeles faller i ögonen i denna delvis mycket osamman-

hängande och osmatta kollektion av *Architecture* är de japanska exemplen som utstrålar en lyskraft och konceptuell uttrycksfullhet som är svår att hitta motstycken till i Europa.

På kontinentens bokhyllor är arkitektursamlingen ett stort nummer, en enda byggnad med framgång blir snart en tjock bok. Byggnaden blir en bok som blir ett nytt hus! Här har vi kanske något av kritikern och arkitekturforskarens roll! Är inte arkitekturguiden att betrakta som ett ovanligt behändigt och transportabelt arkitekturbibliotek som kan leda hän mot den levande arkitektur litteraturen?

Sten Gromark
Arkitektur, CTH

Miljö för livet.

Om boende, socialt liv och psykisk hälsa.

Per Arne Håkansson
& Louise Nyström (red.)

Allmänna förlaget, Stockholm 1991.

Blir man sjuk av sjuka hus?

På vilka sätt kan boendemiljön påverka människors förutsättningar för att bygga upp ett socialt liv, och vad betyder denna miljö för den psykiska hälsan?...

Detta är några av de frågor som föregått två seminarier i Boverkets regi under 1990-91 om boendemiljö och psykisk hälsa. Några av inläggen från dessa träffar föreligger nu i bokform under titeln *Miljö för livet. Om boende, socialt liv och psykisk hälsa*. Bokens 21 artiklar fördelar sig på 19 författare vilka till största delen består av humanister och samhällsvetare.

Frågan i rubriken ter sig retorisk när man tar del av författarnas synpunkter. I stort sett samtliga är nämligen överens om att boendemiljön är, om inte avgörande, så i varje fall mycket betydelsefull, för hälsa och lycka.

Psykisk ohälsa och psykosociala problem tas i flera artiklar som en utgångspunkt för ett resonemang om att något är fel i samhället. Visar det sig sedan att det är ovanligt mycket psykisk ohälsa i en viss stadsdel blir den logiska konsekvensen att detta måste ha något med husen och boendemiljön att göra. De förslag till lösningar som presenteras är i sin tur knutna till respektive författares ämnesidentitet, specialitet och övertygelse. Detta framstår också som bokens största förtjänst. Genom att så många forskare är representerade ger boken en – om än smörgåsbordslignande – översikt av den aktuella boendeforskningen inom ett flertal forskningsdiscipliner.

Förvånansvärt få försöker problematisera de begrepp som utgör ramen för diskussionen. Vad menas egentligen med "psykisk ohälsa" och "psykosociala problem"? Statistiken har visat att många mår dåligt, bland annat genom att de tvingas söka samhällets hjälp. Vidare har dessa "problemmänniskor" också kunnat knytas till vissa befolkningskategorier och boendemiljöer. Denna bild varken ifrågasätts eller problematiseras av flertalet. Istället ägnar man sig åt att fundera över vad ohälsan kan bero på och hur den kan förebyggas eller fås att minska.

Några artikelförfattare, som t. ex. arkitekten Johan Rådberg, söker förklaringen till ohälsa i

gestaltningen av den miljö som framförallt byggdes under miljonprogrammet. Ohälsan är enligt Rådberg ett resultat av en rationalistisk planerarsyn som endast såg boendet som ett tekniskt problem. Han argumenterar för att det i framtiden istället byggs lägre hus i traditionella kvartersmönster.

Psykatrikern Johan Cullberg pekar indirekt på det klassspecifika i i boendemiljön genom att visa på att det framför allt är de resurssvaga i samhället som hamnar i lågstatusområdena. Avsaknaden av resurser får sin bekräftelse i den oattraktiva boendemiljö man dagligen möter, och detta skapar i sin tur en låg självkänsla hos individen.

Sociologerna uppmärksammar de sociala relationerna och det sociala nätverket i en stadsdel som det mest betydelsefulla för den psykiska hälsan. Nyckelordet är gemenskap. Finns det ingen gemenskap så gäller det att skapa den, menar t. ex. Lars Hjärne. Men organisera former för social gemenskap i den lokala närmiljön. "Lokal samverkan" heter förslaget i denna artikel och innebär att det måste utvecklas samarbets- och förvaltningsformer kring frågor som känns angelägna för de enskilda hushållen.

Arkitekten Louise Nyström utvecklar i den inledande artikeln ett dialektiskt synsätt på relationen människa och miljö. Miljön ger nödvändiga förutsättningar för hälsa och lycka. Bygger vi bättre så finns det också bättre förutsättningar för att människorna skall må bättre. Det sociala nätverket tillmäts hög status men måste också ses beroende av inkomst, utbildning, kön, kulturell bakgrund, boendeförhållanden m. m.

Flera författare arbetar med modeller för att se vilka olika faktorer som spelar in i relationen människa-miljö. En modell kan ta upp faktorer som hälsa, fritid, sociala relationer, ekonomiska resurser, boendeförhållanden etc. Modelltänkandet uppmärksammar olika faktorer som är betydelsefulla i människors liv. Men det finns samtidigt en tendens att det är faktorerna i sig som fokuseras i stället för att se till sambanden dem emellan.

Modelltänkandet har en praktisk konsekvens: nerarpraktisk indelning: då man inte kan klara av att förbättra alla faktorer på en gång försöker man dela upp människornas olika livsområden i olika sektorer och ta sig an dem en i sänder.

Modellerna strävar alltså efter att nå kunskap som kan tillämpas i en planeringssituation. Men vad är det som säger att en förbättring inom ett område automatiskt leder till förbättringar i de övriga? Utifrån ett individperspektiv finns ingen uppdelning mellan livets olika sidor, materiella eller andliga. Att förändringar i boendemiljön leder till förändringar inom andra livsområden är troligt. Men en förändring, som i sig upplevs som en förbättring, kan leda till andra förändringar vilka upplevs som en försämringar. Genom att starkare uppmärksamma relationerna mellan livets olika sidor, av vilka boendet är en, blir modellerna mer komplicerade men kommer samtidigt närmare det sammanhang i vilket de olika livsområdena ingår.

Den som starkast utvecklat ett relationellt synsätt är etnologen Oscar Pripp i sin artikel om turkar och kurder, och deras boendesituation i stockholmsförorten Fittja. "Segregation" har kommit att bli ett problemstämplande begrepp, skriver Pripp, men för vem är segregationen egentligen ett problem? "Är problemen desamma för till exempel hyresgäster, hyresvärd, fastighetsskötare, politiker, socialarbetare, arkitekter och forskare?" (s. 98). Pripps tes är att segregation kan vara på både gott och ont om den betraktas utifrån de boendes horisont. Både turkarna och kurderna i denna undersökning tillhör en marginaliserad grupp i boendehänseende. De bor i ett av de mest invandrartäta bostadsområdena i landet, ett miljonprogramsområde. Familjerna är barnrika och ofta trångbodda. Trots – eller kanske tack vare – dessa specifika yttre förutsättningar kan de turkiska och kurdiska familjerna odla sin kulturella profil kring boende, familj och umgänge. Genom ett lägenhetsöverskott har dessa familjer kunnat organisera sig själva och sin livsstil genom att bo nära f. d. bygrannar, vänner och släkt.

Men det stabila nätverket har en mörkare baksida. Informanterna känner oro över barnens bristande färdigheter bl. a. i det svenska språket. Den "trygga" inomkulturella vardagslunken kan skapa dåliga förutsättningar för barnen i att hantera framtiden i den svenska kulturen.

I Pripps artikel finns ingen given utgångspunkt i att det finns sociala problem och psykisk ohälsa i förorten. Vad som uppmärksammas som problem är snarare något som definieras av den som ställer frågan. Ett resultat av det synsättet blir att det som uppfattas som problem av flera av forskarna i boken, uppfattas som möjligheter för dem som definieras som de sociala problemens "offer". Om de oattraktiva bostadsområdena görs mera attraktiva försvinner också lägenhetsöver-skottet vilket gör det svårare för invandrarna att få tag i lägenheter i varandras närhet. Deras sociala nätverk kommer därmed troligtvis att tunnas ut vilket i sin tur innebär att det uppkommer nya grogrunder för det som av vissa definieras som "social ohälsa". Samtidigt ökas kontakterna med svenskarna vilket kan medföra att det som av invandrarna idag uppfattas som problem – barnens avsaknad av språklig och kulturell kompetens – minskar.

I flera av artiklarna i *Miljöer för barn* åtgärds paket. Det finns en vilja att förändra och det finns, om inte ett mål, så i alla fall skräck exempel på vad man måste sträva bort ifrån. Det relationella synsätt som lyfts fram i exempelvis Oscar Pripps artikel uppmärksammar boendet på både gott och ont. Det finns inga patentröslöningar för det goda livet eftersom alla delar hänger samman och är beroende av varandra. Problemet med detta synsätt är just avsaknaden av åtgärdsinriktade förslag. Om det blir fel hur man än gör, vad skall man då göra?

Man kan som läsare sucka uppgivet inför ett sådant perspektiv, och på kort sikt anger det naturligtvis inga snabba och rationella lösningar för boendeforskare, planerare och arkitekter att ty sig till. Samtidigt tycker jag att det är viktigt att perspektiv kring mångsidighet och komplexitet hålls fram i debatten. Det finns annars en risk att t. ex. miljonprogrambyggarnas rationalitets- och funktionstänkande endast ersätts med nya positioner, vilka – kanske alltför sent – visar sig vara lika fådimensionella som tidigare försök. Även om de görs utifrån annorlunda ideologiska avstamp.

Magnus Bergqvist
CTH & etnologiska inst, GU

Agneta Sundberg:
Jakten på det goda livet.
Förortslinjen från utopi till verklighet.
 The search for the good life.
 The suburban line from utopia to reality.
 KTH-A, Stockholm 1991.

Physical social planning during the past two hundred years, the main theme of this thesis, is described using the metaphor, The search for the good life. Industrialisation and urbanisation form the background to the currents of ideas which have flowed from the village communities of the 18th century through the socialist utopias to post-war suburban and neighbourhood planning in Sweden.

The rise of municipal planning in Sweden to implement the post-war transformation of society is described with special emphasis on the changing orientation and role of physical planning and social policy.

The ideological foundations of sociological neighbourhood theories are considered.

Finally the ideological roots of the planning profession are considered.

The thesis consists of four main parts.

Part I deals with the approach adopted in the thesis and its fundamental theoretical perspectives. John Friedmann's *Planning in the Public Domain* has made the most impor-

tant contribution on the structure of the thesis, while Françoise Choay's conceptual apparatus in *The Modern City* has been used for closer analysis, mainly when interpreting patterns of urban development.

Part II contains a description of the historical development of the ideas behind urban development during these two hundred years. The development of planning as a response to the growing complexity of industrial society is considered, as is the transition from a market ideology to a social ideology, and the consequences this has had for urban development.

Part III describes how these international ideas were applied in Sweden. The description deals with the contributions of social engineering to the organisation of industrial everyday life in government policy research and development and in legislation.

Part IV summarizes the content and conclusions of the thesis.

Key words: suburb, neighbourhood unit, municipality, bourgeois city, planning, social planning, social engineering, urbanisation, utopias, everyday life.

Language: Swedish. Summary and conclusions in English.

Institute: Royal Institute of Technology, School of Architecture, Department of Building Function Analysis, Stockholm Sweden.

Anna-Maija Ylimäula:
Origins of style.
 Phenomenological approach to the essence
 of style in the architecture of Antoni Gaudí,
 C. R. Mackintosh and Otto Wagner.
 Oulu, Finland 1992.

The Latin word *stilus* and the Greek word *stylos* originate from the same source as the Latin word *stimulus*, which means to produce vital energy and strength. The English word *style* grew from the same tradition, meaning a way of signing things. The Greek term *phainomenon* signifies to show itself and the concept of *logos* signifies discourse.

Thus phenomenology is a science in which personal experience and perception are combined. Husserl supported the idea of language is *calculus*; the purpose of the eidetic reduction for him was to find the *eidōs* of the phenomenon. When language is conceived as calculus, it means that it can be re-interpretable on a larger scale. Heidegger criticized Husserl for trying to create an absolute and apodictive science and for marking no distinction between the different meanings of existence. In this process Heidegger ended up with the idea of language as the *universal medium*. Heidegger's questioning grows from Being, which denotes true awareness, reaching towards truth. Heidegger's theory of art is based on his theory of language as

universal medium. For Heidegger language is "the house of Being"; all art, including architecture, is dependent on the truths revealed by language. His theory helps to understand the concept of style by telling what makes style possible. Architecture is both concrete and existential. Style presupposes authenticity, the life and the society around the building. Architecture expresses values which transcend above mere time and place. Dividing architecture into periods of style is only a matter of categorising, which helps the classification but it takes style away from

its real context, from the work of architecture. This determines the philosophy behind the building. Thus style presupposes artistic truth and brings it forth. When language is seen as the universal medium and Heidegger's theory of art is applied to architecture universal theory of style can be sketched out. In the light of this theory of style, Art Nouveau has a coherent content and thus deserves to be called a style.

Key words: Art Nouveau, language of architecture, theory of art, concept of style.

Bengt Råsled:
Upphandling av byggnader och anläggningar.
Upphandling av projektering.
Building and civil engineering contracting. Design contracting.
 Stockholm 1992.

Main study: "Building and Civil Engineering Contracting"

This study is an attempt to derive and draw conclusions on suitable contracting alternatives for construction projects involving complicated and/or difficult-to-define functions and properties.

My basic assumption is that contracting itself ought to be given the central role in the creation of a construction project organization; the central role in the building process system.

As the problem is to contract/build up a project organization to act in an optimum manner for all the stages of the construction process, it is essential that the feedback of experience is available to the project organization. This is however a difficult problem to master. The only conclusion I can draw is that this most coveted "empirical information" must consist of the accumulated experience and knowledge from earlier design, construction and use of corresponding types of project possessed by people involved in the formation of a new design organization.

I have used 87 project situations from which I have tried to classify and list available information to enable me to find classifications relevant to contracting situations. The study mainly comprises a description of the contracting parameters and an argued analysis of the contracting problem in the construction sector.

I have used an argumentation model to enable me to pinpoint and try to explain

- that there are new alternatives that can solve significant contracting problems;
- that these alternatives do not create problems that counteract their advantages;
- the difficulties and risks to be dealt with.

In-depth study: "Design Contracting"

Several studies performed to determine the cause of defects in construction show that about 50% of all such defects are generated at the design stage. The procedure for engaging designers for a construction project seems to be more or less arbitrary and without any guiding principles, despite the well-known fact that design itself is a product as well as a chain of values and costs deciding approximately 80% of the total cost.

As in the main study I envisage a system in which contracting itself is given the central role in the creation of a construction project organization.

It is debatable whether the division of the building process into product determination, product building and product use is suitable for these types of project.

Main study - in-depth study

In the main study I have discussed the participation of the contractor at an earlier stage in the building process – a participation that also includes design. However, due to the crucial impact of design – both as a steering and a determining factor – on the costs and values of a building project I have, in my in-depth study, widened the approach to include the way in which designers are linked to the building process irrespective of whether they are engaged by contractors, consultants or clients.

Key words: Contracting, contracting regulations, contract forms, construction management, design contracting, design management, project management, remuneration, system, system-analysis, tender requests.

Inga Malmqvist:
Vardagshus i staden.

En studie av hus med bostäder
 och med verksamhet i bottenvåningen.
 CTH-A, Göteborg 1992.

This study illustrates the importance of buildings accommodating shops and other activities on the ground floor and dwellings on upper floors as the smallest urban building block. Buildings of this type have been a very common element in traditional towns. They form a type of settlement, rather than a type of building. This type has evolved over the centuries. It has not been developed for a specific purpose. These buildings are essential to the renewal of urban life, a quality presently emphasized in literature and discussions on housing and living environments.

Some descriptions of towns from the days of Ancient Rome to the present day throw light on the evolution of this type of settlement, sometimes designated multi-purpose buildings. The various forms they appear in are illustrated by nine examples from the existing building-stock of Göteborg. Personal accounts presents an idea of what it is like to live and work in houses with several func-

Claes Caldenby:
What is a collective house?
 CTH-A, Göteborg.

This thesis in theory and history of architecture consists of the present book, *Vad är ett kollektivhus?* (*What is a 'collective house'?*), together with two earlier published books, *Kollektivhus. Sovjet och Sverige omkring 1930* ('*Collective houses*'. *Sovjet and Sweden around 1930*) and *Kollektivhuset Stacken* (*The Anthill 'collective house'*). Both those books were written in collaboration with Åsa Walldén.

The book about Sovjet and Sweden is a work within the field of the history and ideology of architecture. It deals with one of the formulative periods for the concept of the 'collective house' to which advocates of this housing type have returned time and again. This period was not well researched at the time of writing this book. Our study, especially of the Sovjet examples, showed the

astonishing degree to which Taylor's methods of scientific management were taken from industry and applied to household work. It also showed the close relation between collective houses and modernism in architecture.

to people running errands or merely walking along the streets of the town. Simple, cheap premises in a dwelling house provide a good starting environment for small businesses. An up-to-date local plan in Göteborg illustrates the ambitions of planners and the prerequisites required to build such houses today.

When new buildings are designed, external conditions such as changes in professional life have opened up the possibility of erecting multi-purpose houses, while the financing system and regulations, which do not take the scale of the activities into account, may have a hampering effect. When extensive renewal projects are initiated, shop and workshop premises on the ground floor of buildings are frequently transformed into dwelling spaces. In the large-scale residential areas from the 1960s and 70s, where local life and urban events should be of the greatest interest, the difficulties to establish lively thoroughfares with ground-floor activities are built-in in the way these areas were planned.

Multi-purpose buildings in the form of shop-dwellings are the most historically proven and logical way of achieving small-scale areas containing a wide variety of functions.

The 'Anthill' collective house is a case study of a collective house of a new type, built in Göteborg, 1980. It is a relatively small collective house with only 33 flats, based on cooperation between its inhabitants, without hired labour when it comes to household work. This house was the first 'small collective house' scheme to be brought about. In the formulation of this concept our first book had a certain role. The book about 'Anthill' is a broad study making use of ethnological methods in the form of deep interviews with all the inhabitants. One conclusion was that for most of them the village community was an ideal which they tried to bring about within the modern city.

What is a collective house?, is an attempt to discuss the tradition and historiography of collective houses, as it has been established in Sweden by definitions and the choice

of examples to include in the tradition. A collective house can be defined as a form of housing aimed at facilitating household work and stimulating a sense of community; it should have a common dining room, interior communication from apartments to common facilities and it should be intended for more than one category of person. This work aims to add a more spatial and architectural perspective to the mainly functional one of such definitions.

There are two striking characteristics of the projects usually included in the tradition:

They are free, almost isolated from their context (urban or rural) and they are extended buildings with a complex inner organization. In this they are conspicuously similar to prisons and some other 19th century institutions. They can be seen as 'reversed buildings' in the Hillier sense. They can also be seen as an attempt to rationa-

lize and institutionalize housing while at the same time separating it from the city, thus making the collective house a typical 'modern project'.

Collective houses appear simultaneously with utopias and sociology in France in the first half of the 19th century. They can be found in Sweden, Denmark, USA and the Sovjet Union, in connection with a rapid modernization of society and a political climate which encourages experiments and utopias. They cannot be found at all in Mediterranean countries with their old urban collectivity.

Key words: Collective house, housing, Sovjet architecture, Swedish architecture, modernism in architecture, urbanism, utopia.

Language: Swedish ISBN:91-7032-708-4.

Distribution: Department of architecture, Chalmers university of technology, S-412 96 Göteborg, Sweden.

Granskare i detta nummer

- Philip Arctander*, arkitekt M.A.A., Köpenhamn;
Kerstin Bohm, professor, Nordiska institutet för samhällsplanering NORDPLAN, Stockholm;
Karl-Otto Ellefsen, professor vid Institutt for By- og Regionplanlegging, NTH, Trondheim;
Jan Eriksson, arkitekt, forskare vid Statens institut för byggnadsforskning, Gävle;
Lars Jadelius, docent, projekteringsmetodik, CTH;
Sigrun Kaul, professor vid NTH, Trondheim;
Riitta Kuoppamäki, docent vid Arkitektursektionen, TKK, Helsingfors;
Birgit Krantz, Professor i Byggnadsfunktionslära, LTH, Lund;
Björn Linn, professor i arkitekturens teori och historia, CTH;
Jerker Lundequist, docent i projekteringsmetodik, KTH;
Bengt Molander, docent i teoretisk filosofi, Filosofiska institutionen, Uppsala universitet.
Terttu Pakarinen, arkitekt, docent vid Arkitektursektionen, TKK, Helsingfors;
Christina Redvall, tekn. lic., forskare vid inst. för arkitektur, CTH;
Poul Erik Skriver, arkitekt M.A.A., Bagsværd;
Finn Werne, docent, formlära, CTH.

Kommande nummer av NoA

Vol. 5, No 3, 1992, uppföljning av livsformer, arkitektur- & designteori m. m.

Vol. 5, No 4, 1992, tema "Bebyggelsevård". Ansvarig temaredaktion: Boris Schönbeck, Ola Wetterberg & Solveig Schulz.

Vol. 6, No 1, 1993, tema "Designteori – Bill Hillier, Schön m. fl." Ansvarig temaredaktion: Björn Klarqvist, Reza Kazemian m. fl.

Ytterligare tema som föreslagits är "Bostad & förvaltning".

Kontakta redaktionen om Du är intresserad av att medverka. Även artiklar utanför det aktuella temat är välkomna.